

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

Тищенко Світлана Михайлівна

УДК - 371.011

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ
ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ
ШКОЛЯРІВ

13.00.01. - теорія та історія педагогіки

Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тищенко

Київ - 1997

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор
Капська Алла Йосипівна
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
зав.кафедрою соціальної педагогіки
м.Київ

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член АПН України
Зязюн Іван Андрійович
Інститут педагогіки і психології
професійної освіти, директор
м.Київ

кандидат педагогічних наук, доцент
Гузій Наталя Василівна
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
зав.кафедрою педагогічної творчості,
м.Київ

Провідна установа: Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського

Захист відбудеться "20" листопада 1997 р. о 16⁰⁰ год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К.⁰¹.33.08. при
Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова за
адресою: 252030, м.Київ - 30, вул. Пирогова,9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Автореферат розіслано "18" ноября 1997 року.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Долинська — Л.В.Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. Формування духовно розвиненої особистості учня - актуальна проблема сучасної психолого-педагогічної науки і практики. Вона постає як необхідність розв'язання соціально-педагогічних теоретичних і практичних завдань у процесі реформування освіти. Одним із складних і багатогранних завдань, визначених у Державній національній програмі "Освіта" /"Україна ХХІ століття"/, є створення умов для формування духовно багатой особистості громадянина нової епохи.

Для сучасного суспільства, яке переживає кризу у багатьох сферах життя і, отже, особливо є зацікавленим у виявленні передумов і умов, котрі б забезпечували стабільність моральності та світоглядних позицій, проблема духовності, духовної культури, духовного розвитку надзвичайно загострилась. За таких умов постає об'єктивна потреба вивчення цієї проблеми і пошуків оптимальних шляхів її вирішення.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що дослідженню проблеми становлення особистості учня завжди приділялась належна увага, зокрема таким її аспектам, як індивідуально-диференційований і особистісно-орієнтований підходи у вихованні /І.Д.Бех, І.Г.Єрмаков, І.А.Зязюн, Л.І.Рувінський та ін./; розкриттю сутності духовного розвитку /А.С.Макаренко, Є.О.Помиткін, О.К.Рудницька, О.В.Сухомлинський та ін./; підготовці вчителя до здійснення процесу формування особистості /Є.К.Білозерцев, В.І.Бондар, І.С.Мар'єнко, С.М.Полгородник, В.М.Турченко та ін./.

Дане питання розглядалось здебільшого в загальному плані із виходом на пошуки оптимальних умов для духовного розвитку учнів на рівні школи, тоді як професійна орієнтація вчителя-вихователя на організацію процесу духовного розвитку школярів поки що вивчена недостатньо. Можна назвати лише окремі праці, присвячені психолого-педагогічним основам виховання в українській національній школі /А.М.Бойко, П.Р.Ігнатенко, О.В.Киричук, В.М.Оржеховська, Л.М.Проколієнко, Ю.Д.Руденко, М.Т.Стельмахович та ін./

Важливого значення в межах проблеми становлення особистості школяра набуває виявлення впливу на цей процес

особистості учителя-вихователя, спроможного активізувати інтерес і потребу учнів щодо власного духовного розвитку. При цьому не менш важливим є визначення особливостей структури, в якій здійснюється підготовка вихователя, а також визначення засобів, форм, методик і технологій, котрі є ефективними щодо духовного розвитку учнів у структурі виховної діяльності.

Враховуючи актуальність визначеної проблеми та об'єктивну потребу в духовно розвиненій особистості як основній духовній силі майбутнього суспільства, неготовність вчителів до організації цього процесу у нових умовах, недостатню дослідженість проблеми, темою дисертаційного дослідження обрано: **"Соціально-педагогічні умови організації виховного процесу духовного розвитку школярів"**.

Тема дисертації входить до плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова як складова колективної теми кафедри соціальної педагогіки.

Об'єкт дослідження - процес виховання школярів.

Предмет дослідження - соціально-педагогічні умови організації виховного процесу в школі з метою духовного розвитку учнів.

Мета дослідження - полягає у визначенні умов оптимізації процесу духовного розвитку школярів та розробці організаційно-методичної системи підготовки вчителя-вихователя до здійснення цього процесу.

В основу дисертаційного дослідження було покладено **гіпотезу** - результативність духовного розвитку школярів підвищується, якщо: 1/ взаємодіють соціальні і виховні фактори, котрі забезпечать суб"ект-суб"ектний зв"язок всіх учасників виховної діяльності; 2/буде функціонувати організаційно-методична система підготовки вчителя-вихователя до організації процесу духовного розвитку, яка базується на сучасних вимогах до особистості і технологічних особливостях цього процесу.

Відповідно до мети і гіпотези були вироблені **завдання**:

1. Теоретично обґрунтувати соціальну і психолого-педагогічну сутність виховного процесу, спрямованого на духовний розвиток школярів.

2. Теоретично обґрунтувати і розробити модель, зміст, структуру, методики професійної перепідготовки вчителя з орієнтацією на духовний розвиток школярів.

3. Розкрити та експериментально перевірити організаційно-методичні умови оптимізації діяльності вчителя-вихователя як

засобу духовного розвитку особистості учнів і експериментально перевірити ефективність функціонування розроблених технологій.

Методологічною і теоретичною основою дослідження є теорія наукового пізнання, основні положення загальної теорії систем і системного підходу до цілісних педагогічних процесів і явищ; положення психологів щодо залежності розвитку дитини від стилю взаємодії педагогів /Л.С.Виготський, О.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн/; про сутність професійної підготовки учителя до виховної діяльності /О.М.Алексюк, І.В.Зязюн, А.Й.Капська, В.М.Коротов, А.С.Макаренко, І.С.Мар'єнко, О.В.Сухомлинський та ін./ і зокрема про перепідготовку вчителя-вихователя /А.І.Кузьмінський, О.Г.Мороз, О.В.Мудрик, В.Ю. Пітюков, Н.Є.Щуркова та ін./; Державна програма "Освіта" /"Україна" XXI ст./, Концепція національного виховання /1995 р./.

Для розв'язання поставлених завдань, перевірки гіпотези використовувався комплекс **методів** дослідження:

- **теоретичні:** історико-логічний, теоретичний та порівняльний аналіз наукових підходів щодо питань духовного становлення школярів;
- **емпіричні:** спостереження, анкетування, опитування, аналіз систем духовного розвитку школярів, самоаналіз, рангування, констатуючий та формуючий експерименти;
- системний підхід щодо проектування організаційно-методичної структури, змісту і технологій перепідготовки вчителя-вихователя.

Наукова новизна дослідження: одержала подальший розвиток соціально-педагогічна сутність процесу формування духовної культури школярів, зумовлена гуманістичним характером виховної системи /спрямованістю на особистісний розвиток з врахуванням інтересів і потреб школяра, внутрішньо-колективною і особистісною діяльністю, суб"єкт-суб"єктною взаємодією тощо/; виявлені психолого-педагогічні та методичні засади діяльності вчителя як вихователя у здійсненні духовного розвитку особистості учня; розроблені методики і технології курсового навчання вчителів з цільовою установкою на формування духовної особистості.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає в тому, що: уточнено сутність педагогічних понять, які поглиблюють розуміння процесу духовного розвитку школяра, духовність особистості, духовної культури; обґрунтовано положення пріори-

тету вчителя у становленні духовної особистості в нових соціально-педагогічних умовах; теоретично обґрунтовано зміст і визначено умови перепідготовки вчителя до здійснення виховної діяльності.

Практичне значення роботи та особистий внесок автора- визначається тим, що на основі одержаних результатів розроблено і впроваджено програми щодо організації процесу духовного розвитку школярів - "Філософія життя" і "Педагогічні технології у формуванні духовної культури сучасного школяра"; посібники "Супутник класного керівника" та підготовлено за редакцією дисертантки "Супутник куратора"; навчально-методичні плани, цільові програми курсів і семінарів та нові технології для вчителів-вихователів, включених у комплексну перепідготовку /за експериментальною програмою/ і зорієнтованих на організацію процесу духовного розвитку школярів /1991 - 1996 р.р./ у м. Севастополі.

Вірогідність одержаних результатів забезпечується методологічним і теоретичним обґрунтуванням вихідних положень дослідження, використанням взаємодоповнюючих методів, адекватних його меті і завданням, відповідністю теоретичних положень і висновків як між собою, так і з даними дослідно-експериментальної роботи, повнотою і математичною переконливістю одержаних наукових результатів.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювались у процесі реалізації програми "Педагогічні технології формування духовної культури сучасного школяра", проведення курсів перепідготовки вчителів-вихователів /при міському інституті вдосконалення вчителів /1991 - 1996 р.р./, у виступах на наукових конференціях "Діти і сучасний світ", "Соціальні проблеми молоді" /м.Севастополь, 1996-1997 р.р./, на міжнародних семінарах "Педагогічні технології у формуванні духовної культури сучасного школяра", "Інтернаціональне виховання в нових умовах реальності" /м.Севастополь, 1997 р./, на методичних семінарах кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова /1996 - 1997 р.р./.

Результати дослідження впроваджено в обласному інституті удосконалення вчителів /м.Сімферополь/, у міському інституті вдосконалення вчителів /м.Севастополь/, в циклі лекцій для вихователів сш №№ 31, 33,57, гімназії №7 за експериментальною програмою.

На захист виносяться:

1. Сукупність положень, які визначають специфіку і суть процесу духовного розвитку особистості школяра.

2. Теоретичні засади визначення структури змісту і технологій підготовки вчителя до формування духовно розвиненої особистості учня.

3. Організаційно-методичні умови діяльності вчителя-вихователя як засіб духовного розвитку особистості учня.

Мета, завдання і специфіка дослідження визначили **структуру** дисертації. В її основу покладено логіко-історичний і науковий принципи.

Результати дисертації відображені у **15** публікаціях, загальним обсягом **22,3** друкованих аркушів.

Дисертація складається із вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних літературних джерел з **208** найменувань. Робота викладена на **183** сторінках машинописного тексту і містить **10** таблиць, **6** графіків, **1** рисунок, **1** схема, **5** додатків на **34** сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету, завдання, методологію і засади, охарактеризовано ступінь дослідженості проблеми, визначено наукову новизну, особистий внесок дисертанта, теоретичну і практичну значущість, основні положення, що виносяться на захист та шляхи апробації і впровадження одержаних результатів.

У *першому розділі дисертаційного дослідження - "Теоретичний розвиток соціально-педагогічних умов духовного розвитку учнів у сучасній школі"* - розкрито в логічно-історичному плані філософські, психологічні та педагогічні аспекти формування духовності школярів, досліджується сутність цього феномена, специфіка його життєвих проявів, на підставі чого виявляються особливості змісту, форм і методики організації цього процесу в сучасній школі.

На основі порівняльного аналізу основних концептуальних підходів щодо розуміння сутності виховної діяльності, духовно

розвиненої особистості визначено сутність категорій "виховання" - "духовність" - "виховна діяльність" - "духовний розвиток."

Ми розглядаємо духовність як сукупність психічних явищ, що характеризують внутрішній, суб'єктивний світ людини, основні риси культурної спрямованості особистості - її життєві інтереси, переконання погляди, ставлення до життя, до інших людей, до своїх обов'язків і до самої себе, її осмислення вчинків, бажання, воля, естетичні і моральні почуття.

Формування духовної особистості із розвиненими креативними якостями - вища мета педагогічного процесу. А необхідною умовою успішності духовного розвитку учнів можна вважати творчу, духовну атмосферу у школі, оскільки духовна атмосфера більш важлива, ніж зовнішні фактори /Є.О.Помиткін/.

До важливих компонентів духовності школяра належать її духовні почуття - переживання нею свого ставлення до дійсності, до людей, до власної поведінки.

На їх основі формуються такі вагомі людські якості, як почуття власної гідності, вдячності, співчуття, любові до ближнього, до народу, почуття пристойності, толерантності тощо.

Педагогіка та педагогічна психологія розглядають виховання як процес свідомого, цілеспрямованого і спеціально організованого впливу педагога на духовний і морально-емоційний розвиток школяра через організацію умов, в яких формується його духовна, емоційна, світоглядна сфера та поведінка відповідно до загальнолюдських, морально-етичних та естетичних цінностей. І виховна діяльність, по суті, ототожнюється з усім процесом виховання /В.М.Алфімов, В.Г.Ананьєв, І.Д.Бех, В.А.Білоусова, А.М.Бойко, М.Й.Боришевський, Н.І.Монахов та ін./.

Виховна діяльність, як соціально-педагогічна категорія має свої особливі прояви, пов'язані із зміною особистісних якостей дитини. Це, перш за все, суб'єкт-суб'єктна взаємодія вихованця і вихователя в організованій діяльності /І.Ф.Козлов, О.В.Киричук, Т.А.Ільїна/, врахування психологічної природи школяра /І.Д.Бех, І.Ф.Істомін, Б.Т.Лихачов, І.С.Мар'єнко, А.В.Петровський/, формування особистості в конкретних видах діяльності /А.Й.Капська, В.М.Коротов, Ю.П.Сокольников/.

В контексті нашого дослідження виховання, виховну діяльність можна розглядати як багатогранний процес, в якому учитель-вихователь, формуючи і розвиваючи в кожній дитині здатність бути суб'єктом власної життєдіяльності в контексті і

на рівні досягнень сучасної соціокультури, є водночас і суб'єктом управління цим процесом. І саме за такої умови здійснюється розвиток особистісних компонентів, серед яких особливе місце посідає духовна культура.

Для виявлення умов формування духовної культури ми вважали за доцільне простежити, які соціально-педагогічні фактори впливають на зміст виховного процесу. В результаті проведеного аналізу досвіду роботи ряду шкіл м.Севастополя, анкетування вчителів-вихователів /300 осіб/, батьків /257 осіб/ і учнів /450 осіб/ було виявлено деякі фактори, що впливають на результати виховного процесу в цьому регіоні.

Характерним для прояву цих факторів, є те, що це місто є республіканського підпорядкування, на його території базується морський флот Росії і України, компактність проживання населення і життєдіяльність п'ятнадцяти національностей, повернення депортованих народів і їх прагнення зберегти етнокультуру. Це в сукупності дало дещо тривожний результат після опитування вчителів і батьків. На питання - "Що в першу чергу викликає у вас стурбованість у поведінці дітей?" - ми одержали такі відповіді /варіанти узагальнено/:

- 1/ зневажливе ставлення до старших - 75%;
- 2/ низький рівень культури спілкування - 53%;
- 3/ егоцентризм - 34%.

Все це разом породжує потребу виявлення механізмів виховання духовності школярів. Загальними механізмами цього процесу, на нашу думку, є: 1/ виховання; 2/ соціалізація і 3/ самовиховання - результат перших двох /виховання - соціалізація/.

У *групом розділі* - "Умови удосконалення виховного процесу в школі" - розглядаються основні умови формування духовності школярів, шляхи розвитку особистості з позицій сучасних соціально-педагогічних вимог і підходів.

Відхід від виховання духовності як цілеспрямованої організованої діяльності, поява "антагоністичного" соціального поля потребувало нових підходів до організації виховного процесу і життєдіяльності школярів. Тому ми дійшли висновку, що вирішити це питання, чи, принаймі, поліпшити стан даної проблеми можна шляхом підвищення кваліфікації вчителів у трьох площинах: 1/ теоретичній - що має знати педагог /це визначається з урахуванням соціально-педагогічних детермінант/; 2/ методичній - що повинен уміти педагог /це визначається струк-

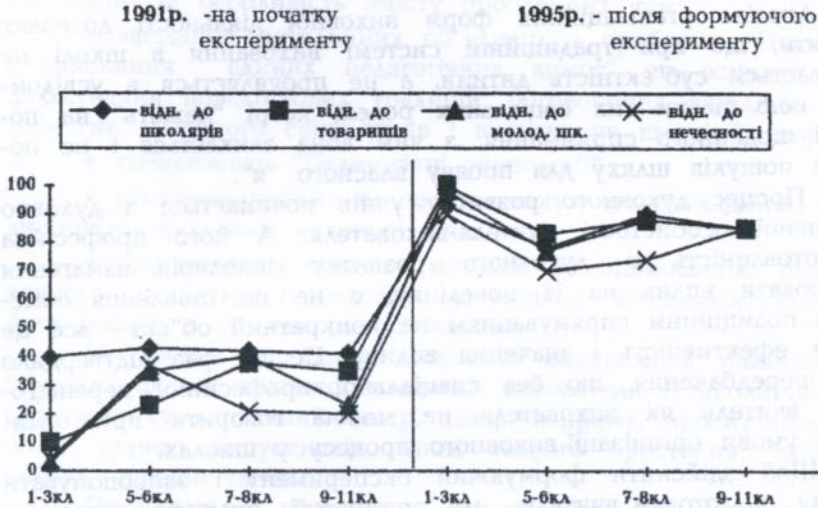
турно-функціональним аспектом виховного процесу/; 3/ технологічній - як має впливати педагог у процесі взаємодії /це визначається природою дитини/.

На нашу думку, найбільш ефективною буде робота по підвищенню кваліфікації вчителя як вихователя за умови моделювання цього процесу навколо єдиної стержневої проблеми. Такою проблемою, що об'єднує в собі потреби сучасної виховної практики і можливості застосування найновіших технологій виховання, стала для нас програма "Формування духовної культури сучасного школяра" та "Філософія життя". А основним критерієм оцінки роботи педагога у нашому експерименті ми вибрали рівень активності застосування вихователями нових виховних технологій у процесі духовного розвитку учнів.

Для констатуючого експерименту були вибрані школи №№ 12,15,32,41,45, розміщені в різних районах міста і які мали різний статус за рівнем організації виховної роботи. Сюди ж були включені школи №№31,33,57 та гімназія №7, на базі яких пізніше проводився формуючий експеримент.

Оскільки основною сферою життєдіяльності школярів є школа, а основними "партнерами" спілкування, що опосередковують цю сферу, стають однолітки, молодші учні, вчителі, і найбільш вагомими моральними категоріями у стосунках з оточення для школярів виступають парадигми "правда - брехня", "турбота - байдужість", "співробітництво - конфронтація", то у процесі констатуючого експерименту ми вибрали для вивчення такі показники духовного розвитку, як їх ставлення до школи, до товаришів, до молодших учнів, до нечесності. Результати представлені на графіку 1.

Графік 1 - Показники рівнів духовного розвитку учнів

Констатуєчий експеримент дозволив виявити, що для школярів в останні 5-6 років притаманні: негативне ставлення до школи, ситуативне до брехні, готовність розмірковувати, а не діяти, наявність значної кількості індиферентних, нейтральних висловлювань, тобто несформованість усвідомлення основних моральних категорій.

Користуючись методами опитування: "Хто ти є?", завершення недописаної тези, рангування ціннісних пріоритетів щодо виявлення уявного ставлення, емоційної форми прояву ставлення / фантастичний вибір, кольорограма, тест-малюнок, соціограма/, фактично-дійової форми ставлення / ситуація вибору, акт добровольців, поведінковий зріз/, ми змогли зробити висновок, що у розвитку позиції "ставлення" домінують абстрактні та емоційні форми прояву; практично-дійові форми розвинені недостатньо і потребують для своєї реалізації спонукання з боку дорослих /батьків чи вчителів/.

Так, наприклад, під час підготовки "Акту добровольців" з цільовою установкою - "Хто хоче зробити добру справу?" - виявили бажання взяти участь /на вихідному етапі/ лише 37% учнів, і 75% на завершальному етапі експерименту. Водночас

було виявлено, що для 40% дітей на першому місці стоять такі цінності, як матеріальні блага, лише 31% учнів різного віку люблять читати книгу.

Аналіз організаційних форм виховної діяльності дозволив побачити, що при традиційній системі виховання в школі не розвивається суб"єктність дитини, а це проявляється в усвідомленні нею тільки тих соціальних ролей, котрі "лежать" на поверхні щоденного сприймання, з чим вона звикається і не потребує пошуків шляху для прояву власного "я".

Процес духовного розвитку учнів починається з духовно розвиненої особистості вчителя-вихователя. А його професійна невідповідність до духовного розвитку школярів, намагання здійснювати вплив на їх поведінку, а не на ставлення, обмеження позиційним спрямуванням на конкретний об"єкт - все це зводить ефективність і значення впливу. Це ще раз підтвердило наше передбачення, що без спеціальної професійної перепідготовки вчителя як вихователя не можна говорити про оптимальні умови організації виховного процесу у школах.

Щоб здійснити формуючий експеримент і запропонувати систему підготовки вчителів до організації процесу духовного розвитку школярів, ми вважали за доцільне дати педагогічне обґрунтування проблеми духовного розвитку, духовної культури, її походження і генезису в результаті вивчення й аналізу широкого спектру джерел, в тому числі філософських, літературних.

В нашому дослідженні ми виокремили один із аспектів цього складного процесу - розвиток духовно-моральних цінностей /любов до однолітків, повага до оточуючої сфери /школа/, ставлення /до правди - брехні/. В цьому процесі особливе місце посідає учитель-вихователь, його статус визначено повагою вихованців, соціальною роллю, її значенням у всьому виховному процесі.

Для експериментальної перевірки розробленої програми по підготовці вчителя до організації процесу духовного розвитку школярів було визначено і обґрунтовано основні напрямки роботи в школі: естетизація і комфортність предметного світу; формування поведінкових традицій; гуманізація відносин у системі "учитель-учень", "учень-учень", "батьки-учень".

З метою забезпечення оптимальних умов організації процесу духовного розвитку школярів була розроблена система, яка гарантувала об"єктивність результатів:

- проведення інструктивно-методичного навчання та індивідуального консультування вчителів, спрямованих на осмислення, відбір та особливість змісту проблемних тем;

- засідання методичних об'єднань з проблеми "Постановка і виконання єдиних педагогічних вимог" як основна умова формування поведінкових традицій; обговорення вихідних характеристик духовного світу учнів і визначення шляхів їх корекції;

- спецсеминар "Педагогічні технології";

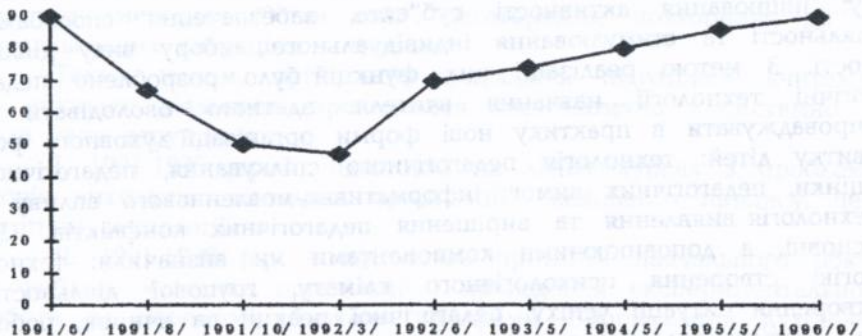
- постійно-діючий семінар-практикум по оволодінню нетрадиційними формами виховної діяльності;

- забезпечення пакетом методик по оцінюванню рівня духовного розвитку і методик організації виховної діяльності /для роботи з учнями різних класів/.

Попередня апробація дозволила виокремити найбільш оптимальні форми виховної взаємодії вихователя і школярів: філософський стіл, етичний театр, театр-експромт, проект-мрія, день генія, дерево випускників, вікно нашого зростання, інтелектуальний аукціон та ін.

Організація і проведення формуючого експерименту дозволила виявити рівень задоволення педагогів методиками забезпечення духовного розвитку учнів /див. графік 2/.

Графік 2 - Динаміка ставлення учителів-вихователів до експериментальних методик, спрямованих на духовний розвиток школярів

Представлений графік динаміки ставлення вчителів до експериментальних методик демонструє кілька важливих моментів: перехід від загального захоплення запропонованими методиками до усвідомлення їх складності та необхідності зміни форм виховної діяльності, і лише через кілька років до повного прийняття проблеми. В результаті 75% учителів м.Севастополя були готові до здійснення систематичної роботи за новими методиками.

Ефективність наших методик, впроваджених вихователями, їх дієвість підтвердили показники зміни рівня духовної культури школярів. Періодичні зрізи робилися кілька років підряд, контрольні - у травні 1991 року і у вересні 1996 року. Це дозволило простежити за зміною окремих показників:

- значно зменшилось нейтральних позицій /не більше 34%/ щодо морального оцінювання різних поведінкових ситуацій;

- у молодшій віковій групі відбулися зміни у ставленні до однолітків: від доброзичливого до тактовного/41% → 68,4%/;

- в середній і старшій - змінився показник ставлення до школи: від просто позитивного /чи негативного/ до зацікавленості проблемами життя школи /58% → 83,2%/;

- у виявленні деякого зниження показників "ставлення до однолітків" /на 9%/ ми вбачаємо зростання усвідомленої моральної оцінки цих взаємин.

В організаційно-методичній системі, спрямованій на забезпечення умов організації духовного розвитку школярів, нами були визначені такі взаємопов'язані функції педагогічного впливу: ініціювання активності суб'єкта, забезпечення способами діяльності та стимулювання індивідуального вибору виду діяльності. З метою реалізації цих функцій було розроблено педагогічні технології навчання вчителя, здатного оволодівати і впроваджувати в практику нові форми організації духовного розвитку дітей: технологія педагогічного спілкування, педагогічної оцінки, педагогічних вимог, інформативно-мовленнєвого впливу і технологія виявлення та вирішення педагогічних конфліктів. Це основні, а доповнюючими компонентами ми визначили: технологію створення психологічного клімату, групової діяльності, створення ситуації успіху, педагогічної реакції на вчинок, робота з дітьми складної поведінки та технології етичного захисту.

Такі підходи примусили нас спроекувати процес підвищення кваліфікації вчителя-вихователя за новою програмою, розрахованої на 72 години, основним спрямуванням якої було розвинути бажання вихователя взаємодіяти з вихованцем на рівні партнерства. У вирішенні цього питання у бажаній площині ми вважали за доцільне врахувати під час навчання такі чотири важливі умови:

- 1/ збереження кожним учасником індивідуального професійного стилю при виконанні навчальних завдань;
- 2/ забезпечення творчого характеру діяльності вчителів;
- 3/ умовне відтворення реальності виховного процесу;
- 4/ максимальна внутрішня розкутість учасників занять.

Реалізація стратегічної цілі і визначених умов базувалась на вирішенні п'яти основних завдань:

- моделювання педагогічної реальності як професійного впливу в контексті педагогічної взаємодії /це завдання вирішувалось шляхом впровадження ігрових ситуацій, етюдів/;

- розвиток теоретичного мислення /використано методика педагогічного впливу, де рішення приймає сам учитель - теоретична школа/;

- вироблення умінь аналізувати психологічний стан особистості дитини певного віку /розвиток позицій самого вчителя у запропонованих соціально-педагогічних ситуаціях - семінар/;

- розвиток умінь творчо розв'язувати педагогічні ситуації /методика створення власних ініціатив - лабораторний експеримент/;

- розвиток готовності до професійної саморегуляції особистості /методика "Уяви собі", багаторазове повторення дії у змодельованих ситуаціях - тренінг/.

Таким чином, організація спеціальної підготовки вчителів до виховної діяльності проводилася систематично і системно і мала таку структуру:

I. 1991-1996 р.р. - підготовка на літніх курсах з проблем: теорія виховання, методика організації виховного процесу, педагогічні технології.

II. 1991-1996 р.р. - підготовка протягом навчального року з проблем: методика організації і проведення експериментальної роботи за окремими блоками програми "Формування духовної культури школярів".

III. 1993-1996 р.р. - спеціальна курсова підготовка по науково-педагогічному забезпеченню педагогів в експерименті: з питань діагностування, впровадження нових форм роботи, розробки індивідуальних шкільних концепцій.

Формуюче дослідження, що виявило ефективність педагогічних умов організації процесу духовного розвитку учнів, проводилося протягом п'яти років /1991-1996 р.р./. Головним критерієм перевірки ефективності організаційно-методичної системи був рівень активності застосування вчителями-вихователями розроблених методик і форм роботи, ступінь співпадання досягнутих результатів з визначеними завданнями і прогнозами, забезпечення максимально можливої в даних умовах реалізації цих завдань.

Протягом формуючого експерименту на нові методики організації виховної діяльності перейшло близько 75% учасників експерименту /вихідний етап - 13%/.

Здійснені дослідження дозволили зробити висновки:

1. Духовність, духовний розвиток не зводяться до окремих психологічних ознак розуму, почуттів, а відображають ставлення, як ознаку духовно розвиненої особистості, що набуває соціальної значущості.

2. Сучасний пошук нової стратегії виховання пов'язаний з переорієнтацією цього процесу з позицій заданих соціумом соціальних норм на цінність Людини. Це стало цілепокладанням у педагогічній діяльності, де основним стає суб'єкт школяра. Виявлено, що у духовний розвиток учня впливає сукупність макрофакторів /країна, суспільство, держава і ті процеси, що існують в них/, мікрофакторів /сім'я, групи однолітків и субкультура, мікросоціум, інститути виховання, релігійні організації/ та мезофакторів /етнокультурні та регіональні умови, типи поселень, засоби масової комунікації/.

3. Механізмом формування духовності школярів в умовах загальноосвітньої школи виступає спеціально змодельована діяльність, що детермінує готовність до осмислення суті духовності, власногоставлення до інших людей та включення в активну діяльність по саморозвитку духовності /виховання, соціалізація, самовиховання/.

4. Реальний стан у структурі виховної діяльності відповідних інститутів свідчить, що в їх роботі відсутня системність духовного розвитку учнів. Тому були сформульовані основні вимоги до системи організаційно-педагогічної підготовки

вчителя до виховної діяльності, в основі якої лежить суб"єкт-суб"єктна взаємодія "вихователь-вихованець".

5. Теоретично: методично обгрунтовані положення, розроблена та впроваджена в практику організаційно-педагогічна модель підвищення кваліфікації вчителя як вихователя /науково-педагогічні студії, лабораторії, семінари, рпрактикуми, курси на різних рівнях, організація виховної діяльності на діагностико-прогностичних засадах/ дозволяють застосувати в школі науково обгрунтовані форми, методи та нові технології здійснення духовного розвитку школярів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів поставлених проблем. Подальшого розвитку потребує вивчення особливостей диференційованого підходу до розвитку духовності учня у кожній віковій групі зокрема; вплив соціуму на духовність дітей у різних регіонах; виявлення нових шляхів організації процесу духовного розвитку школярів у структурі позанавчальної діяльності тощо.

У додатках подано окремі програми, таблиці, методичні рекомендації, котрі ілюструють і підсилюють матеріали дисертації.

Основні положення дисертації викладені у публікаціях:

1. Тищенко С.М. Спутник класного керівника. - Севастополь: ІСД МО України, 1994. - 240 с.

2. Спутник куратора / Под ред. С.М. Тищенко - Севастополь: ІЗМД МО України, 1997. - С.1- 99.

3. Тищенко С.М. Как лучше общаться // Педагогический вестник /. - М.: АПН России. - 1995. №5-6. - 8 с.

4. Тищенко С.М. Состояние воспитательной работы в школах г.Севастополя. Результаты методологической работы // Содержание и методы, обеспечившие педагогический процесс в образовательных учреждениях. - Севастополь: 1995. - С.69-79.

5.Тищенко С.М. Специальные проведения учебных занятий с педагогами школ // Анализ состояния учебно-воспитательного процесса в учреждениях образования. - Севастополь: ИУУ, 1997. - С.83-89.

Тищенко С.М. *Соціально-педагогічні умови організації процесу духовного розвитку школярів в сучасних умовах.* - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук із спеціальності 13.00.01. - теорія та історія педагогіки. - Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, м.Київ, 1997.

Дисертація присвячена дослідженню проблеми пошуків оптимальних соціально-педагогічних умов духовного розвитку школярів.

Виявлені об'єктивні соціально-педагогічні передумови реформування змісту, форм і методів виховання школярів. Розкрито суть духовності і духовного розвитку і роль спеціальних технологій виховної діяльності у їх формуванні; виявлено і науково обгрунтовано необхідність функціонування спеціальної організаційно-педагогічної системи підготовки вчителя до виконання ним функцій вихователя як організатора процесу духовного розвитку школярів. Розроблено і обгрунтовано зміст і технології ефективної системи підготовки вихователя до роботи з школярами та виявлено доцільність і ефективність її функціонування.

Ключові слова: духовність, духовний розвиток, організаційно-педагогічна система, технології навчання і виховання.

Тищенко С.М. *Социально-педагогические условия организации процесса духовного развития школьников в современных условиях.* - Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01. - теория и история педагогики. - Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, г.Киев, 1997.

Диссертация посвящена исследованию проблемы раскрытия оптимальных социально-педагогических условий духовного развития школьников.

Выявлены объективные социально-педагогические предпосылки реформирования содержания, форм и методов воспитания школьников. Раскрыта сущность духовности и духовного развития учащихся и роль воспитательной деятельности в их формировании; выявлена и научно обоснована необходимость специальной организационно-педагогической системы подготовки учи-

теля к выполнению им функций воспитателя как организатора процесса духовного развития школьника. Обосновано и разработано содержание и технологии эффективной системы подготовки учителя к работе со школьниками по выявлению целесобразности и эффективности ее функционирования.

Ключевые слова: духовность, духовное развитие, организационно-методическая система, технологии обучения и воспитания.

Tyshchenko S.M. *Social and pedagogical conditions of the process of spiritual development of school children in modern time.* - Manuscript.

Dissertation for degree of candidate of pedagogical sciences. Speciality 13.00.01. - theory and history of pedagogics - National Dragomanov Pedagogical University, Kiev, 1997.

Dissertation is devoted to studies of optimal social and pedagogical conditions of spiritual development of schoolchildren.

Objective social and pedagogical stimuli for reformation of contents, forms and methods of schoolchildren up-bringing are discovered. The essence of spirituality and spiritual development and the role of educational work in their formation are studied; it has been scientifically based that special organisational pedagogical system of teachers training is necessary for performing of educational and organisational functions during the process of spiritual development. The contents and technology of this system and its efficiency and validity are cleared out.

Key words: spirituality, spiritual development, organisational and methodical system educative technology.

Тыщенко С.

Підписано до друку 16.10.97р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк.1,0 Обл.-вид. арк. 0,8.
Наклад 100. Зам. 270.

Відділ оперативної поліграфії
Центру Міжнародної освіти
227-12-75, 227-37-86

434207

AB 38.581